

ראש השנה תש"ע הרב אברהם ברנדווין זצ"ל

במסכת ראה"ש דף ט"ז ע"א: בארבעה פרקים העולם נידון. כלומר בארבעה זמנים. בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון שנאמר היוצר יחד ליבם המבין אל כל מעשיהם. ובחג נידונים על המים.

נשאלות כאן שתי שאלות. הראשונה, מדוע יש שינוי לגבי ראה"ש. שבשאר הפרקים נאמר על מה נידון העולם ובר"ה היה צריך להיות כתוב, שבר"ה נידונים באי עולם. אלא כתוב וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון שנאמר... לאחר מכן הגמרא מסבירה בדף י"ח ע"א, מהו כבני מרון? כבני מרנא. ורש"י מסביר, כמו כבשים שמונים אותם לעשרם ויוצאים זה אחר זה בפתח קטן שאין יכולים לצאת אלא אחד. אמר רבי יוחנן: וכולם נסקרים בסקירה אחת. שנאמר היוצר יחד ליבם, המבין אל כל מעשיהם. הגמרא ממשיכה ושואלת על הפסוק, שלא ראינו שכל הליבות שווים, אלא צריך לקרא זאת כך, הוואה יחד ליבם ומבין אל כל מעשיהם. ורש"י מסביר: משגיח אל כל יושבי הארץ. היוצר אותם ומשגיח יחד את ליבם.

כאן נשאלת השאלה השנייה, איך יתכן שכולם נסקרים בבת אחת. האנושות היום היא כעשרה מיליארד. איך אפשר לסקור את כל האנושות בסקירה אחת?

התשובה לשתי השאלות האלו היא שיש הבדל בין בני אדם לבין דומם צומח וחי. לומדים על הפסוק במלאכי "אני הויה לא שנית", ששם הויה מורה על האור שהקב"ה מאיר כל הזמן. אם האור מאיר כל הזמן מדוע אנו נמצאים בהסתר פנים?

התשובה היא כמו שהנביא ישעיה אומר "כי אם עוונותיכם מבדילים", אנחנו לא נותנים לאור שישכון בתוכנו. ז"א שאם הלב שלנו, שהוא מקום הרצון, היה באמת טהור נקי ופנוי, "וטהר ליבנו", עם הרצון האמיתי, אזי ממילא היה האור מיד מאיר שם. לא צריך שינוי באור. בגשמיות, צריך לפעמים להגביר את האור. אבל באור הרוחני לא צריך לעשות שום דבר, צריך רק להכין את הכלי. כאשר הכלי יהיה מוכן, ממילא האור כבר מאיר שם.

לפי"ז מובן השאלות ששאלנו. בר"ה הקב"ה מגלה את אורו. באור אין שינוי, הוא מאיר לעולם כולו. "המאיר לארץ ולדרים עליה". אלא מי שליבו מוכן יאיר לו, ומי שלא מוכן לא יאיר לו. אם כן תבואה, פירות ומים, לא צריך לדרוש מהם שיהיו מוכנים. שיכינו את הלב. עליהם לא חל ענין בחירה, שהם נעשו כך כדי לשרת את האדם. לכן צריך לדון אותם כפשוטו, איך הם יהיו, אם יצליחו, אם יהיו כחושים או שמנים אם יהיו מים בשפע איך יהיו פירות האילן, אם יהיה שפע.

אבל בני אדם, הדין שלהם הוא ע"י שהקב"ה מאיר את האור שלו. ממילא יוצא שמי שליבו מוכן וטהור מיד האור יכנס בו. לכן כתוב שצדיקים נכתבים לאלתר לחיים טובים. מה שאין כן רשעים, רחוקים מן האור. הם לא קשורים עם האור של הקב"ה.

לכן מובן השינוי שבמשנה. שלא כתוב, בר"ה נידונים באי עולם, אלא, כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון שנאמר "היוצר יחד ליבם ומבין לכל מעשיהם", ולפי הגמרא: הוואה יחד ליבם- מספיקה הראיה של הקב"ה. כמו שכתוב בבריאת העולם, "וירא אלוקים את האור כי טוב". ומסביר הרמב"ן שהראיה של הקב"ה היא לקיים את העולם. ראייתו פירושה שמחייה את העולם. א"כ, הוואה יחד ליבם, מאיר את האור, וממילא כך הם נידונים. וזה מסביר איך תתכן סקירה בבת אחת. מפני שהוא מאיר את האור כולו בבת אחת. ממילא כל אחד נידון לפי הכלים שלו.

לפי זה אפשר להבין מה שנאמר על הפרק בתהילים שאנו אומרים "לדוד ה' אורי וישעיל". אורי – זה ראש השנה. מפני שהקב"ה מאיר את האור. שנאמר "כי עמך מקור חיים, באורך נראה אור" וכן "באור פני מלך חיים". החיים שעליהם נידונים, זה ע"י שמקבלים את אור פניו. ממילא מובן איך נידונים לחיים, או חלילה להיפך. האור עצמו שמאיר הוא דן כל אחד לפי הכלים שהכין.

שאלה? מה המיוחד בראש השנה? הרי למדנו שהאור מאיר תמיד?

יש סגולה בר"ה שלומדים מהפסוק "דרשו ה' בהמצאו..." אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ.

על הפסוק "אני הויה לא שנית" מסביר האבן עזרא, לא השתנית - שבי לא היה שינוי. לכן אנו אומרים שכל מה שכתוב ש"י חטא, האור מסתלק וע"י מצוות הוא מתגלה, זה כמו שאנו מדברים על הירח והשמש. ליקוי חמה או ליקוי לבנה. למעשה הלבנה לא לוקה ולא החמה. אלא מדובר על מצב שבו הלבנה והחמה עומדים באופן שמסתיר את אור השמש. השמש והלבנה מאירים כמו מקודם. אך אנו קוראים לך שכאילו הלבנה לוקה. יש הרבה ביטויים כאלו. כשבעצם הכל מתייחס אל האדם. אך השפה היא כאילו מדובר על הזולת. לדוגמה, כתוב ההולך אחר אישה יסלקנה לצדדים. כשהכוונה היא שהוא בעצמו יזוז ויסתלק משם. וכן הסיפור הידוע על אליעזר בן דורדיא. מסופר שהשמים בוכים והארץ וכו'. התוספות אומר שאין הכוונה שהארץ והשמים כך אומרים. אלא הכל זה כמו שהוא מרגיש על השמיים והארץ. זהו יסוד חשוב להרבה ענינים. שהכל זה יוצא מהאדם עצמו, לפי איך שהוא רואה.

אנו נמצאים כעת בעשרת ימי תשובה. הגמרא בר"ה אומרת על הפסוק, "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב", קראנו את הפסוק הזה מישעיהו בתענית ציבור במנחה (פ' נ"ה).

מתי הוא מצוי, מתי הוא קרוב? אומרת הגמרא אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ. הרמב"ם בהלכות תשובה אומר שאע"פ שהתשובה והצעקה יפים לעולם, שבכל זמן הם יפים, שהעיקר זה תשובה ותפילה, בעשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ יפה ביותר ומתקבלת ביותר.

יש כאן שתי שאלות: א. מדוע דוקא בעשרה ימים האלו. ב. יש סתירה בפסוק. דרשו פירושו לחפש ולחקור. כמ"ש באבדה. "עד דרוש אחיך אותו", עד שבעל האבדה יחפש את אבדתו. ובפרשת שופטים "ודרשת וחקרת". מחפשים דבר שלא רואים. אבל בהמצאו פירושו שהוא כבר נמצא, אם כן מה צריך לחפש? וכך גם בהמשך, "קראוהו בהיותו קרוב". קוראים למי שרחוק, אבל אם הוא קרוב אז בשביל מה לקרוא לו?

כדי להבין את זה צריך קודם להתבונן בענין התשובה. התשובה היא נגד ההיגיון. בפשטות אם אדם עשה עוול או נזק, איך תעזור תשובה? שהרי הדבר כבר נעשה. אם כן צריך לתת את הדין על כך. כך כתוב בירושלמי ובמדרש. שאלו לחכמה מה דינו של החוטא? - חטאים, תרדפם רעה. כלומר מי שחוטא מגיע לו רעה- עונש. שאלו לנבואה? - הנפש החוטאת היא תמות. וכך אנו מוצאים גם במסילת ישרים בפרק ד'. הוא שואל- הנה באמת איך יתקן האדם את אשר עיוות והחטא כבר נעשה?... הרי שרצח את חברו, הרי שנאף, היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות? הרי המעשה נעשה? אם כן איך תשובה מועילה?

התשובה לכך היא, שיש שני מהלכים בהנהגה, בהשגחת ה' ית'. הנהגה ראשונה- הטבע. כמו שהעולם נברא, בתוך זמן. סדר סיבה ומסובב, וסדר של עשייה. בכל מעשה בראשית עד סוף יום השבת, "אשר ברא אלוקים לעשות", מופיע רק שם אלוקים, שזה מורה על מידת הדין ועל הטבע. וזה מה שחז"ל אמרו שתחילה ברא את העולם במידת הדין, שפירושו הוא שאם אדם רעב, צריך לקום ולחרוש לזרוע להשקות לטחון ולאפות. בלי עשייה לא יהיה שום דבר. דין- פירושו שאם לא יעשה לא יקבל. וזה מה שכתוב "אשר ברא אלוקים לעשות" כלומר הטבע, העשייה, מידת הדין, שם אלוקים, הכל ענין אחד. בריאת העולם זו הנהגה של מידת הדין. לפי מידת הדין, אדם שקלקל במעשה צריך להיענש.

הנפש החוטאת תמות. תרדוף אותו רעה. מפני שאי אפשר לשנות את המציאות. וזה גם קשור לכך שאדם נברא בטבע עם יצר הרע. "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" רש"י: משננער מבטן אימו ניתן לו יצר הרע. וכן "כל יצר מחשבות ליבו רק רע כל היום" כלומר זה הטבע, מידת הדין.

תשובה מופיעה בפעם הראשונה אחרי חטא אדה"ר. "ויקרא הויה אלוקים אל האדם ויאמר לו אייכה". הרי מקודם ראית מסוף העולם ועד סופו ועתה אתה מתחבא. מה קרה לך?, אומר המדרש תנחומא בפרשת תזריע. מדוע כתוב הויה אלוקים? אין הויה אלא מידת הרחמים. הקדים מידת הרחמים למידת הדין כדי שיעשה תשובה. אנו רואים שתשובה מקורה בשם הויה, שהיא מידת הרחמים. לפי זה יוצא ששם אלוקים מתחיל מבריאת העולם שזה הטבע, אבל שם הויה הוא מלפני בריאת העולם. שלפני זה היה הויה בלבד. היה הווה ויהיה. הרצון הראשון, תכנית הבריאה, מראה על שם הויה. וכל התכנית, הרצון של שם הויה זה רצונו להיטיב. לפי זה שם הויה אינו כפוף לחוקי הבריאה, מכיוון שהוא מלפני הבריאה. כלומר שהוא

לא תלוי במעשה, בעוה"ז. הרצון של ה' הוא יתגלה בכל אופן. לכן הוא נקרא היה הווה ויהיה. לפי זה מובן מדוע הגמרא אומרת במס' נדרים שתשובה קדמה לעולם. מפני שמבחינת העולם, מבחינת מידת הדין לא שייך לתשובה. אלא תשובה קשורה לשם הויה שעוד קדם לבריאת העולם, ולא כפופה למידת הדין שבזה העולם.

הרמח"ל עונה: אמנם מידת הרחמים היא הנותנת..... שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה. עקירת הרצון- ברגע שאדם עוקר את הרצון מעצמו זה נחשב כאילו עקר את המעשה. לכאורה צריך להבין איך זה קשור. הרצון של האדם בטבע הוא, שיצר לב האדם רע מנעוריו, עיר פרא אדם יולד. פרא- זה דבר לא מפותח כמו גידול פרא, שזה הרצון לקבל לעצמו שהוא שורש כל הרע. אם לא תיקן את הרצון ונשאר כמו הטבע, כמו הדין, ממילא לא יכול לגלות את ההנהגה של מידת הרחמים, שהיא הנהגה נסתרת. היא מתגלית רק לאלה שתקנו את הרצון. כמו שמעבדים את השדה. להפוך קרקע של טרשים למקום פורה. שהופכים את השדה למקום פורח.

הופך את הרצון לקבל שלו בזכות תורה ומצוות. כמ"ש "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין". התו"מ נתנו לנו כמו מחרשה שנתנה כדי לעבד את השדה, כך תו"מ מעבדים את הרצון שלא יהיה לקבל לעצמו אלא שיהיה על"מ לעשות נ"ר ליוצרו. להיות בדבקות עם הרצון של הקב"ה, להתחבר עם רצונו ית'. כאשר הרצון נעשה כרצונו, כרצון הבורא, ורצון הבורא הוא עוד מלפני הבריאה, זה כמו להפוך את הטבע לשם הויה. אז הוא נעשה במדרגה של לפני הבריאה. והתכנית של הבריאה בכל אופן תצא. מפני שזו התכנית של ה'. כמ"ש "לבלתי יידח ממנו נידח". לכן מובן מדוע תשובה קשורה לשם הויה, שמורה על מידת הרחמים- מהו רחום אף אתה הייה רחום. לכן עיקר התשובה זה עקירת הרצון. ברגע שעוקרים את הרצון, מגיעים לדרגה שמתגלית ההנהגה של שם הויה. שאז ממילא כל המעשים מביאים למטרה.

זה הפירוש של הפסוק דרשו, קראוהו- מפני ששם הויה נמצא, אך מי שיש לו רצון לקבל לעצמו, רואה רק את הקליפה החיצונית ואת הטבע עצמו. ונדמה לו שהוא עושה, והכל תלוי בו, מבחי' "כוחי ועוצם ידי".

אבל מי שהופך את הרצון, שזה הכוונה בדרשו, כלומר דורש מעצמו. כמ"ש בהפטרה של יוה"כ "ואותי יום יום ידרשו". כשאדם מחפש בתוכו עצמו ומהפך את הרצון שלו, אז הוא מוצא. "ומשחרי ימצאוני" כמו ' ויגעת ומצאת' - את שם הויה. ואז הוא רואה שבעצם כל ההנהגה היא הנהגת הויה, שהיא הנהגת הטוב והמיטיב. וזה מה שכתוב בילקוט שמעוני על "שובה ישראל עד ה'", עד הויה. ר' מאיר אומר עד שהוא במידת הרחמים. צריך לשוב עד המדרגה הזו של לגלות שהוא במידת הרחמים.

וב"ג מידות: ה' ה'- הויה הראשון- קודם שחטא. הויה השני- לאחר שחטא ושב. לפני החטא כבר היה שם שם הויה, שזה כל תכנית הבריאה. ולא תלוי אם חטא או לא חטא, שרצונו יתקיים. לפי זה אפשר להבין את המשך הפסוקים בהפטרה, "יעזוב רשע דרכו ואיש אוון מחשבותיו וישוב אל הויה וירחמהו ואל אלוקינו כי ירבה לסלוח". ועל השאלה ששאל הרמח"ל, איך אפשר לסלוח, הרי המעשה כבר נעשה? על זה עונה ה' "כי לא מחשבותיי מחשבותיכם". המחשבות שלכם הם לפי המעשה. "כי כאשר ירד השלג והגשם מהשמים ושמה לא ישוב". כלומר מה שהקב"ה תכנן לא שב בחזרה. "כן יהיה דברי אשר יצא מפי, לא ישוב אלי ריקם, כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח את אשר שלחתי". כלומר שתוכנית הבריאה של שם הויה שהוא לפני עולם העשיה, עולם הדין, לא ישוב. לא יתכן שיהיה תלוי במעשה האנשים שלא יעשו כראוי ויחול קלקול בתוכנית. אלא "כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח את אשר שלחתי". וכן מסביר רש"י על הפסוק במשלי "ומודה ועוזב ירוחם". אבל אצל בני אדם זה מידת הדין. אצל בני אדם מי שחוטא במחשבה ובדרכים צריך לקבל עונש. על זה עונה "כי לא מחשבותיי מחשבותיכם" כלומר תוכנית הבריאה, התכנית השמימית תתקיים איך שלא יהיה, גם אם האדם עשה או לא עשה.

ממילא שייך פה גם עניין של תשובה. שהרי שאלנו איך אפשר שיתקן את אשר עשה, על זה עונה, שתשובה שייכת לתוכנית של ה' העקרונית שהיא בין כה תיעשה. איך זה יהיה? לזה יש לו הרבה דרכים. לפי זה אפשר לומר על "כן יהיה דברי אשר יצא מפי", שדיבור של הקב"ה מורה כבר על עשיה. שלא כמו אדם שצריך לדבר לאחרים, שספק יעשו ספק לא יעשו. אצל הקב"ה, "בדבר ה' שמים נעשו" הדיבור מורה כבר על עשיה. לפי זה אפשר להבין את המשך הפסוק "שובה ישראל עד ה' אלוקיך.... קחו עימכם דברים וכי".

איזה דברים? הדיבור של ה' שקיים מבחי' תשובה עוד לפני בריאת העולם. ושובו אל הויה. הדיבור של הויה מורה על הטוב והמיטיב, שהוא ראשית ותכלית הבריאה.